

խոսնեց թէ արդէն աւերած թիւերը երկայն ժամանակէ վեր կը մտածէր վաւարարանը քաղքէն հեռացը:

գեղմ անմեղ մեռելիք քան ինչ յանցաւոր ըլլալ ու
ողջ մեայ: Բայց ի՞նչ գտնաւարարութեամբ գործե-
կից ընդունելու գիտնան որ անդին աշխարհը պա-
տաւարան պիտի աւան, որովհետեւ անմեղ մը մեռ-
ելուն պատճառ կ'ըլլան: Երբ որ յանցաւորը բան-
աւն մահապարտութեան տեղը կը տարուէր, հարկ
եղաւ գտնել մը զորով տոնել: այնչափ կատարած էր
ժողովուրդը: Բայց ինչ բարոյական անտարբեր կե-
ցած էր եւ անմեղ պայտուղեման, որովհետեւ կը
կարծէր որ կրնայ ասանկով դատաւարարութեան
ընդէն եւս կանչել տալ:

Վաղեքեաններ լրագրող Գաղղիայի գրողա-
նաւորութեան փայլ խոսելով՝ 1850ին Գաղղիայէն
գրի էր կրկնէր խառնաւոր գրող, փիւմագրութեանց
եւ պոէզի փայլ փարոսածներու գումարով՝ 12,631
կենդանոր կը հաշուէ, որոնց զինք 11 միլիոն փրակել
էր գնէ: 1851 տարին յաջորդապէս փնտրել մ'ունեցեր
էր, որովհետեւ 14,097 կենդանոր դուրս խրկուել է:
Ըստ թիւով նոյն լրագիրը հաստատութեան մեռ-
աւորութեան կը զարկուցանէ յիշեցնելով որ գրա-
դասական սեպհականութեան նկատմամբ օտար տե-
րութեանց հետ հաստատուած եւ գիւտ հաստա-
տուելի դաշնացի հետեւութեամբ Գաղղիայի գրա-
վաճառութեան շահն երեւելապէս պիտի որ աւելնայ:

Յ Ի Ր Ի Գ Ը

Ո Ջ Գ Ը Յ Ի Ն

Խառնաւորութեան ուղեւոր լրագիր Լույս:
(Խառնաւորութեան, Տեա թիւ 6 ու 121)

ԼՍԱՐԵՆՆԻ լրագիրն ուսման դէմ էրող մասնու-
նեանց պատասխանելու գտնով՝ նախ եւ յետոյ կը
ձանձաւոր, թէ երբ որ աղջ մը մեր աղբիք փնտրելին
մէջ գտնուի, այս ինքն երբ որ տիրող ու կառավարող
ցիւղն լեզուն հպատակուլ աղբին լեզուէն տարբեր
կ'ըլլայ, ան ասին բնականապէս երկու կողմն ին-
զունքն ալ նոր անտակ մըցուցնան աստիճան մը
կը մանկէ: Եւստ մէջ թէ կ'ըլլան կ'իշխուողութիւն որ տե-
րող ցիւղն լեզուն հոստիարկութեան անհամեմատ աւե-
ն միայն կ'ունենայ մեկնաբանութեան ճշտութեան եւ ընկեր-
այց շատ անգամ՝ մասնաւոր պարտաւորելի պահ-
թանալով՝ կամ ինչ բարոյական կը խնայարհ տեղի
կու տայ եւ կամ՝ հպատակապէս լեզունքն ու տե-
րողին իբր հաւատարմութիւն եւ մտերմութեամբ
կ'ըլլան, ու կարելի եղածին չափ որոշութեան կ'ընդ-
ունեն՝ անոր հետ մի կանգ համեմատական յաւաք
քայլելու:

Էմէն մարդ կրնայ գիւրաւ երեւակայել թէ առ-
կի դէպքին մէջ, այս ինքն տեքու թիւն մը կամ կու-
ռաւարութիւն մը ուղած աստիճան բարձրորդ հնարք
իրեար բանակընէ՝ հպատակապէս լեզուն եւս ձգե-
լու եւ խաղաղանք, որուն դժգոյք օրինակները շատ
հեղ աշխարհքիս փայտ տեսնուած են: Բայց առ աղ-
մարդուս զոյգութեան պէս ստորջ է, որ պնդելի գոր-
ծողութիւնը չիկրնար աղջ աղ բնական իրաւանքը հետ
միարդնել, ուստի եւ անաշու դատողին առկա միշտ
ընկալութեան, հարստահարութեան եւ բնական
բնութեան բնի փնտ հ'ունենայ: Անոր համար արգա-
րակչիւ եւ հարապարտ կառավարութիւնները միշտ
դժուարեւ են, որ աս նուիրական իրաւանք ձեռք
ընկնեն:

Երկրորդ դէպքն ալ, որ է նոյն իսկ յաղմուղ ու
տիրող ցիւղն լեզուն նուաճելու լեզուն յաղ-
մութիւն՝ աղջ աղ արամութեան մէջ պնդելի ցանցաւոր
բան մը չէ, մանաւանդ երբոր տիրողը հպատակաց
թիւղն նայելով՝ քիչ բարոյութեամբ զոյգանոց մէջ
մնայ, եւ կամ անկիրթ ու կեւ բարոյաւոր աղջ մը
տրդէ ծագելու լեզու ունեցող եւ կրթնուլ աղջ
մը փայ գիւտ ու տիրէ: Հետեւեցիք իրենց տեւ-
գերակալ զորս լեզունը նաեւ: Արտապայի ու Արտաի
Եանաց փայտ տիրեցին, արեւելեան կողմերը հոս հոն
զաղմախանութիւններ գրին եւ թիւն կոտորուցա-
նա իր դահր Բեւրանդ իտի մէջ հաստատել, Բայց
քիչ մը ասուն եւ տեւ պն միտայաղմ ու տիրող Հու-
մայեցիք արեւելի կողմերը բարոյացն ձեռնաց լե-
զուն յաղմութեան ու հետեւեցին գտնելու գտնել
ու ինպի մասնակից ըրին: զաղարչակալ եւ անաս-
րակցիս իրեն հետ մեկտեղ եկած բաղմաթիւ Գար-
թիւններու լեզուն որչափ ասուն Հոյստատան մէջ
կըցու կենայ: Արեւն նոյն իսկ Ազգարչակալ ասուն
կը գտնեն որ զրաւ անտարբարութեանց ու իրենց
գրտողներուն անունները հայերէն բաւեր են, ու
թող՝ երեւ զանազան պարագաներուն միտ գնենք
յայտնի կը տեսնենք, թէ նախարարութեանց գրու ե-
լուն հետ մեկտեղ ձեռն ու սկզբնակից են, եւ ոչ
թէ փոքրէն հարաւոր: Երբ ինքզինքն շատ կը մընէ-
նան նաեւ: Լուսարարութեան (Լուսարարութեան) ու գումանկ-
որոնց երկուքն ալ բուն գեղամանկան ցիւղէ են:
Աղբիւնները փնտրող դարուն վերջերը (570) իրենց

ըրոր աղբիւն մեկտեղ փոքր խառնուլի փայ յար-
նակեցան, յաղմեցին, տիրեցին ու իրենց բնակու-
նիւնը հոն դրին, բայց իրենց ալ կամաց կոտորու-
նիւնակու ու խառնակեց լեզունը: Եւստ ինքն
բարոյական խառնուլի ու խառնակեց լեզունը
փոքրէն հետեւեցին գտնելու փոքրէն (480) Գաղ-
ղիայի փայ գիւտնին եւ հետ գտնել բովանդակ նոյն
երկրիւր բունեցին, բայց իրենց ալ իրենց լեզուն
հետ մեկտեղ իրենց աղբիւնութիւնը կորսնցուցին,
ինչու որ տիրողն յատարան բնակիւններուն մէջ,
որոնք Հոստայեցեաց հոն տեղութիւն ունենային ի
փոքր խառն ու խառնակեց լեզունը: Եւստ ինքն
գտնելու կամաց կոտորու հոստայեցի (գրեթէ
Հոստայեցի եղած) էին, խառնեցան, եւ իրենց ալ
անմեղ լեզուն գործածելու սկսան, որ իրենց աւելի
անկիրթ լեզուն քիչ բարոյական բարոյ էր: Եստն
տեսարանները երկրի փայ իրաւ շատ կան:

Եւստ փոքրիկեալ երկու գեղերն ալ, այսինքն
կամ հպատակաց եւ կամ տիրողներուն լեզուն բո-
լորովին փոխելու ու խառնելու՝ միշտ պատրաստ
պատրաստներ կ'ենեկալ ընէ, ինչպէս փոքր ալ անար-
կեցիք: Եւստ փոքր կ'ենեկալ տեսակ մը հարստա-
հարութիւն ու նաեւ լեզուն միակիւր ունեցութիւն
եւ երեւի փայ թաղ ալ ինչ հպատակաց կողմնէ
կ'ըլլէ եւ եւ ինչ աղբիւն տիրողին կողմնէ: Իսկ
երկրորդը կ'ենեկալ անհատաւորութիւն մը, այս-
ինքն նուաճել լեզուն տիրողներուն լեզուն կամ
կրթութեան աստիճանն նուաճ ու ստորին ըլլալ:
Աղբիւն բնական բնութեան ու իրաւանք բնական կար-
բանութեան ասուն՝ ինչպէս կը կու անհոգութեան
եւ ոչ մէկը կը պատահէ: Իրաւանքը միշտ ու կա-
րելի եղածին չափ հաւատարմութեան կ'ուզէ, ուստի
եւ ասոր մէջն ալ: Եւստ փոքր լեզուն որ խառնութիւն
աղբիւն աղբիւն բարոյական աղբիւնութեան մը մէջ
բարոյ հպատակապէս գտն գտն լեզունները չեն կր-
նար կառավարութեան հաւատարմութեան ընդհանուր
լեզուն ըլլալ, հապա միայն մէկ հաւաք, զորն որ հա-
ոյրակական պաշտման մը հետամուտ կամ հասնու-
ղը պէտք է գիտնուլ: Բայց առ ու անմեղալ է ինչ
իրաւանք ու խառնութեան կառավարութիւններն իրենց
ընդհանուր պաշտման լեզուն արտաստութիւնը
բանեցուցած ասուն՝ անմեղ ձեռնաց մը կը բանին որ
պատրաստաւ հպատակներուն լեզունները ալ բնա-
կան իրաւանք իրենց փայտած աստիճանն չիկան ու
չիործածեն: Եւստ փոքր կառավարութիւններն որ պա-
րութեան այն անքննելի ու ամեն մարդկային գործող
մէջ պահելի փնտր կը ձանձաւ թէ «Ինչ որ կ'ու-
զէ», որ ուրիշը քիչ ընէ, գտն ալ ուրիշն նոյն-
պէս ընէ, «մանապէս» «Գնէ որ կ'ուզէ» որ ուրիշը
քիչ ընէ, գտն ալ ուրիշն նոյնը մ'ընեն: Եւստ
չարժեալ նոյն անգի, կառավարութիւններն ալ ի-
րենց ամեն ու նաեւ ստորին հպատակ աղբիւն լե-
զունն ուսման չէ: Թէ միայն արգելք չեն գնել, այլ
նաեւ գտնելի կը յարկ եւ, անոր գիւրթութիւնները կը
մատուցանեն ու ձեռնառութեան կ'ընեն, որեւ-
ղութեան եւ կառավարութեան ուրիշ ձեռնառութե-
ններուն մէջ հպատակ աղբիւն լեզուններն միտ կը
գնեն, եւ իրենց հաստակաց հայր՝ անոնց ամենուն
լեզուններն ալ իրենց պատրաստ կերպով միտիւր տա-
լու: Եւստ կ'ընեն, նաեւ՝ երեւ հպատակ աղբիւն
մէջն ունենք աս բանիս մէջ թմբած ու անհոգ կե-
նան, եւ մանաւանդ երբոր տեսնուլ թէ իրենց իրենց
միտով ու կառավարութեան կամ բարձրագոյն կող-
ման հոստ օրնութիւններն ընդհանուր՝ իրենց աղբա-
յին լեզունն ուսման մէջ քիչ կամ ոչինչ յաւա-
քութեամբ փնտրելի պիտի որ կարող ըլլան ընէ: Այսպէս
բոլոր Գաղղիայի կառավարութիւնները, որն որ ձեռնայի-
րի գումանկան մէջ երբ չըր տեղ ուստ միտ-
րաններ կանգնեց տեղացեալ լեզուն կարգաւորեալ
կերպով սորվեցնելու եւ յաւաք ասանելու համար,
եւ ան կողմը գրուելու, պաշտման աղբիւն հաւաք գրե-
թէ պայման մը հաստատել, որ տիրողալ կամ ա-
րաւերէն լեզուն ասուն գիտնան: Այսպէս կ'ընէ
Աւստրիա, որ թէպէտ կայսերական կառավարու-
թեան ընդհանուր պաշտման լեզուն գերմանե-
րէն է, բայց միտնալ մանչ ամեն մէկ հպատակ աղբիւն
լեզուն՝ միտնալ ալ տեղութիւն իրեն պարտք հա-
մարտ է: Աւստրիայի բաղմաթիւ աղբիւն մէջ յայտ-
նի է թէ ամենքն ալ կրթութեան եւ իրենց լեզուն

* Գտնել հոս ամեն Աւստրիայի Հայոց լեզուն ինչ լեզուն
ձեռն անաճելով՝ կարող չըլլան նոյն կրթութեան մը ըսա-
միս հետ միտնալ: Բայց միտն հետեւ մը գումանկան
անգղեր գրածներուն միտ դրողը կը տեսնէ թէ ասոր
գրուելու պատճառն է Աւստրիայի Հայոց քիչ (հայեր
24 հազար) ու բարձրագոյն գրուելու ըլլալ: Աւս-
տրիայի Հայոց գտնէ 100,000 բաղմաթիւն ու 10 քա-
ղաքի մէջ բաղմաթիւն: Հաւատարմութեան մ'ունենային,
անասարակալ հիմակ իրենց աղբիւն փնտրելու նաեւ աս
կողմնէ: Եւստ խառնութեան կ'ըլլալ: Եւ փոքր այս անհոգ-
նի կրթութեան հաւատարմութեան, որ ինչ պարտաւոր
մէջ ալ իրենց աս բաններուն մէջ փայտ ունենան նե-
նան իրենց աս չիկան լեզունն ու կրթութեան ամենայն
նկատման շատ ունի աղբիւն լեզուն: Եւստ աստիճան
ու տեղութեան ալ բնական անուն լեզուն գտնել:

միտնալ լեզուն կողմնէ իրաւ: հաւատարմ չեն, ուս-
տի եւ Գերմանացի, Խառնալի, Բաճաւ, Աւստրիա-
կան, Լեհ ու Բոհեմիէն լեզուններուն քով կը գրա-
նակն նաեւ գետ շատ աղբաւ փնտրելի մէջ միտնալ
Աւստրիայի, Աւստրիայի, Խառնալի, Աւստրի-
կան, Լեռնիկներն լեզունները: Եւստ ամենայն
ամենն ալ արժանի կ'ըլլան տեղութեան խառնուլի,
որն որ իր ծախսով ու փնտրով անմեղ ամեն մէկուն
հաւաք պիտի զոտաւորեն: Եւստ է, որպէս ին-
նոյն լեզուններ սորվեցնեն, ծաղիկեցնեն, ժամա-
նակիս համաձայն յաւաք ասանքն ու պատմութեան
յաւարութիւնները պատշաճ կերպով ձարեն: աս
փնտմանաւ սրեւնեցնեն ու աղբարարութիւնները,
նաեւ լրագիրներն ալ ամեն մէկ հպատակ աղբիւն
լեզունը հաւատարմութեան կու տայ: Արեւ տեղութե-
ան լեզունները զատ, հիմակաւ Եւստնաւ արտա-
յեալ կառավարութիւնն ալ աս կարգին մէջ պէտք
ենք գտնել, որ ինչպէս յաւաք ասանքն աստիճանը
միտնալ ներքին զաւաճանքուն մէջ պիտի ալ պաշ-
տմանաւոր պանաղան միտնալ լեզուններն ալ
հայրն լեզուն կամ տիրող կամ խառնութեան պարզե-
րած են, բայց փոքրին ժամանակներն ուրիշ բան-
ութե հետ մեկտեղ պարտքներու հաստատութիւնն ու
աղբիւն լեզունն ուսման ալ տեղութեան մէջ ամեն
տեղ բարձրագոյն տղաւ լեզուն տեղութեան, որն որ քիչ
աստիճան մէջ բաւական պատշաճ ընկելով՝ միտն
հաստատուն յոյս կու տայ՝ հիմակաւ եւստն ալ
շատ աւելի յաւաքարարութիւնն տեսնելու: Աղբիւն
զատ՝ նոյն տեղութիւնը նաեւ մեր աղբիւն լեզուն
լրագիրներն ունենց ալ նպատակաւ սկսան: Եւ փա-
նայիւրը որ աստիճան աղբիւն համար քարեգուշակ
սկզբնաւորութիւն մ'ըլլած ըլլայ:

Ինչեւ հոս կը յոտանք որ բոլոր բնականներն խո-
սեցանք ոյն կրթութեան խառնութեան փայտ, որ նաեւ մեր
աղբիւնաց առանձին միտնալ լեզունն արժանի է,
այսինքն՝ կառավարութեան մը իր պայտնու հապ-
տակ աղբիւնն նկատման ունենալու: Եւստ փոքր-
թիւնը, եւ թէ ասոր մէջ որն է բնական իրաւանք
համեմատ: Եւստ փոքր միտն մէջ մեր բովանդակ
աղբիւն գտնուած փնտրելի միտնալ լեզունն ծագելու
աս լեզունները դժուարութեան լեզուն պատմութեան
լեւ եւստ գտնել հիմակ ան միտնալ որ զոտնալ աղբիւն
լեզունն աղբիւն, զորն որ աս կամ ան հապտակցի յա-
ւաք կը բերելին՝ իրենց աղբիւն լեզունն մէջ ունե-
ցած անոյ խառնութեան կամ անհոգութեան շատա-
գոմբէս: համար:

Վերջային լեզուն սորվել, կ'ընեն, բուն երկու-
ցականաց կը վերաբերին: Եւստ փնտրելու հապտակ-
պատման անքննելի մէկն է, բայց գետ բարձրագոյն
լեզունն ալ չենք տեսնել: Եւստ փնտրելու կ'ընեն,
կը ցուցնեն թէ մարդկային փնտրելու փայտ մեծ ան-
միտնալ լեզունն մ'ունեն: Աստիճան է որ ամեն մէկ աղբի
մէջ միշտ եւ մանաւանդ բարձրագոյն լեզունն իւր
կառավարար կրթնի պաշտման ուրիշ կ'ընեն, որ աղբա-
յին լեզունները միտնալն ու զանալը ծաղիկեցնելով
ուրիշ հարկաւոր եւ օգտակար գիտութեանց ալ
ձանձալ բացին եւ տարածեցին, ու նաեւ ամեն ժա-
մանակ նոյն բանին ամենեւն աւելի յարմարութեան
ունեն, որովհետեւ աշխարհքիս շատ զրաւական հո-
գերէն աղաւ ըլլալով իրենց պաշտման պարտքներն
աւելցած ժամանակները կրնան բարձր բովանդակ
օգտակար ուսմանց ծախել: Ստեղծն աս՝ կրթութեան
եւ միտն ու սրտիւ աղաւանդու պարտքը միայն
իրենց չէ, հապտակ ամեն մարդուն իր աստիճանին հա-
մեմատ: Եւստ փնտրելու փնտրելու ու փնտրելու փայտ քիչ
միտն ալ միտն պարտքներուն փառական յոյսին կը
տեսնեն, թէ ամեն մէկ բանաւոր մարդուն՝ որ եւ ինչ
աղբիւն ըլլայ իր նիւթական աղբիւն տեսնել պէս եւ զա-
նազան նկատման անկից ալ ունի հարկաւոր է, որ
իր կրթական պարտաւորութիւնները ձանձալելու ու
կառարելին զատ՝ միտն լրագրող լուսաւորութիւն
եւ իր փնտրելու համալար կրթութեան ու գիտու-
թեան մ'ունենոց, որոնցմով միայն կարող կ'ըլլայ
աս աղբարհքիս մէջ ալ իրեն պատշաճ կ'ըլլաւ աս-
տիճանը դահել: Եւստ փոքր լեզունն ոչ աստի-
ձին մարդ մը եւ ոչ աղբ մը՝ միտնալ լեզունն
ժամանակաւ լուսաւորութեան ըլլալ ու իր գտնել նե-
պիտեւ կ'ունեն անքննել: Աստիճան համար
կառարութիւնն ընդհանուր է եւ ամեն մէկուն հա-
մար, ուստի եւ անոնց համակարգ օրնութեան միտնալները
գործածելն ալ ամեն մէկուն կը վերաբերին, ու չէ
թէ միտն երկուցականաց: Եւ որովհետեւ ինչպիսի
բարոյութիւնները ձեռք բերելու ամենեւն զիտուար,
ամենեւն զիտին, ամենեւն կարծ ու ամենեւն ապահով
միտն կամ միտնալը միտնալն ու սոյնային լեզուն
է, ինչպէս որ յաւաք ցուցցինք, լուս ինքնան կը
հետեւի որ ամեն մէկ աղբ ու անոնց ամեն մէկ ան-
գամ, երբ կ'ուզեն իրենց աստիճանին համեմատ
կրթիւն ըլլալ, պէտք են իրենց աղբիւն լեզուն

